

KİMYA DƏRSLƏRİNDƏ TƏLİM STRATEGİYALARININ TƏTBİQİ

T.İ. Süleymanova, V.R. İsgəndərova, G.A. Əmrahova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə dərs mövzularının təlimi yaxın gələcəkdə tətbiq olunacaq yeni kimya kurikulumunun tələblərinə uyğun strategiya ilə verilir. Dərs mövzuları isə hazırda qüvvədə olan kimya proqramının tədris vahidləri və dərsliklər əsasında tərtib olunmuşdur. Tədris materiallarının öyrənilməsində daha çox fəal və interaktiv təlim üsullarından istifadə edilir və öyrənilmiş tədris vahidlərinin mənimsənilmə səviyyəsi yekun olaraq yazılı test yoxlamaları ilə müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: strategiya, idrak fəaliyyəti, refleksiya, inteqrasiya, təlim, praktik bacarıqlar.

“Strategiya” sözü yunan mənşəli olub, subyektin məqsədə çatması üçün düşünülmüş planlı fəaliyyət modelidir. Təhsildə təlim strategiyası anlayışı “öyrədən öyrənenin qarşısına qoyulan məqsədə çatmaq üçün istifadə etdiyi öyrətmə metodu və üsullar toplusu” deməkdir. Təlim strategiyaları özündə təhsilin hər bir dövlətin mədəni, siyasi və ictimai reallığı ilə bağlı bütün komponentlərini ehtiva edir. Təlim strategiyasının vacib amillərindən biri interaktiv və ənənəvi təlim mühitində mümkün olan zaman strategiyalarının birlikdə istifadə edilməsidir. Bu zaman interaktiv yanaşma təlimin keyfiyyətinin və öyrənenlərin müvəffəqiyyətlərinin artmasına gətirib çıxarır. Təlim strategiyalarına təlimin təşkilinə verilən tələblər, təlimin təşkilində istifadə olunan forma və üsullar, müəllimin təlim fəaliyyətlərinin planlaşdırılmasına aid nümunələr, fənnin məzmun standartlarının şərhə aiddir [1].

Xüsusi proqramlar vasitəsilə həyata keçirilən təlim strategiyaları dəqiq nəticə əldə etmək üçün qurulan təlim modelidir və başlıca məqsədi təlim verməkdir. Bu zaman əsas məsələ isə təlimin nəticəsidir. Təlim strategiyasını müəyyən etmək üçün təlimin məqsədini və təhsilin məzmununu öyrənərək, təlim prosesində öyrənenlərə verilən tapşırıqların məzmunundan nəyə istiqamətləndiyi təhlil edilməlidir [2].

İnsan biliyi eşitmə, vizual-görmə və kinestetik əməllərlə alır. Bu prosesdə öyrənenlərə rahat və keyfiyyətli təlim verilməsi üçün çoxsaylı təlim strategiyası yaradılmışdır. Bunlardan ən önəmliləri əqli hücum, yaradıcılıq, quruculuq, konstruktiv, çoxsahəli zəka modelləşdirmə, ənənəvi mühazirə, kooperativ oyun, sokrat dialoqu və s.-dir.

Müəllimlərin təlim strategiyalarını düzgün həyata keçirmələri üçün bir sıra qaydalar hazırlanmışdır: öyrənenlərə öyrəndiyinin mahiyyətini araşdırmaq, öyrənməyə hissələrlə başlamaq, təkrarlamaq, öyrənmək və öyrətmək, qısa məzmun dan istifadə etmək, öyrənərkən fikrini yayındırmamaq və s. kimi yanaşmalar öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda dünyanın tanınmış Microsoft və Intel şirkətləri bir çox yerlərdə, həmçinin Azərbaycanda da müəllimlər üçün təlimlər keçirir ki, bu

təlimlərin əsas məqsədi yeni kompüter proqramlarını təlim strategiyaları ilə inteqrasiya edib, dərs prosesində istifadə etməkdir.

Təlim strategiyaları fəal və özünüidarə edən təhsil, şagirdlərin bilik və bacarıqlarına əsaslanma, refleksiya istiqamətlik, şagirdin idrakının, sosial kompetentliyinin inkişafı, təlim prosesində interaktivlik və kooperativlik əsasları üzrə qurulur. Təhsil prosesində təlim strategiyası ilə yanaşı, pedaqoji texnologiyalar da tətbiq olunur. Onların arasında oxşarlıq ondan ibarətdir ki, həm təlim strategiyası, həm də təlim texnologiyası öyrəncini inkişafa yönəltməyə, bilik əldə etməyə, qoyulan məqsədə çatmağa xidmət edir. Fərq isə bundan ibarətdir ki, təlim strategiyası “təlimin bu və ya başqa məqsədlərinə çatmaq üçün biz nə edirik?” sualını, təlim texnologiyası isə “təlimin məqsədlərinə effektiv çatmaq üçün biz nə etməliyik?” sualını cavablandırır [3].

Kimya fənni kurikulumunda fənnin məzmunu, məqsəd və vəzifələri, əhəmiyyəti şərh edilmiş, məzmun istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, müvafiq təlim standartlarının xüsusiyyətləri, inteqrasiyası, hər bir sinif üzrə gözlənilən ümumi təlim nəticələri dəqiqləşdirilmişdir. Ənənəvi fənn proqramlarından fərqli olaraq, biz kimya fənni kurikulumunda təlim strategiyaları termini ilə də qarşılaşırıq ki, bu da geniş mənada fənnin tədrisinə verilən müasir tələbləri, təlimin təşkilinin forma və metodlarını, planlaşdırma nümunələrini əhatə edir [4].

Kimyanın interaktiv təlimi zamanı şagirdlərə sərbəst düşünmək, qruplarla işləmək, məsələlərin həllinə kompleks yanaşmaq, mövzulararası əlaqəni yaratmaq, təlim prosesini qiymətləndirmək və s. öyrədilir. Kurikulumda bu baxımdan qrup işinin, əməkdaşlığın, resurslardan istifadənin, portofilonun, əlaqələndirmənin və s. əhəmiyyəti xüsusi qeyd edilir. Kimya fənni kurikulumunda məzmun standartları və onların inteqrasiya cədvəlində (VII-XI sinif) şagirdlərin tədris ilinin sonunda əldə edəcəyi bacarıqlar və hansı mövzuların mənimsəniləcəyi də dəqiq göstərilir. Kurikulumda kimya fənninin təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər, təlimin təşkili formaları, təlimin metodları, sosial-pedaqoji və psixoloji-didaktik şərtlər öz əksini tapmışdır. Bütün bunlar müəllimin təlim prosesində bələdçilik fəaliyyətinin təşkili baxımından son dərəcə vacibdir.

Ümumtəhsil məktəblərində geniş yayılmış və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişaf etdirilməsində imkanları məhdud olan ənənəvi (izahlı-illüstrativ) təlim texnologiyaları hazırda, təhsildə effektiv olmayan, hətta zərərli nəticələr verən texnologiyalar kimi qiymətləndirilir. Ənənəvi təlim texnologiyalarında təlim əsasən müəllimin fəaliyyəti ilə bağlı olub şagird fəaliyyətində faktları, hadisələri ətraflı təhlil etmədən yadda saxlamağa üstünlük verilir. Bu əksər şagirdlərdə təlim nəticələrinin aşağı səviyyədə olmasına gətirib çıxarır. Vəziyyətdən çıxış yolu zənnimcə, təlim praktikasında şagirdlərin müstəqilliyinə daha çox yer verən yeni inkişafetdirici pedaqoji texnologiyalara, o cümlədən fəal-interaktiv təlimlərə üstünlük verilməsindədir [5].

Pedaqoji prosesdə təlim problemini müəllimin rəhbərliyi ilə şagirdlər özləri araşdıraraq həll edirlər. Müəllim isə onlara ümumi istiqamət verir və lazım olan

şəraiti yaradır. Təlim prosesi əvvəlcədən dəqiqliklə və ardıcılıqla planlaşdırılır və şagirdlərin təlim-idrak fəaliyyətinin tam tsikli (qavrama, anlama, yadda saxlama, tətbiqetmə, ümumiləşdirmə və nəticə çıxarma, refleksiya-öz fəaliyyətini təhlil etmə və qiymətləndirmə) diqqət mərkəzində saxlanılır [6].

Təlim-idrak fəaliyyəti üçün tam şəraitin yaradılmasına imkan verən dərslər tsiklindən (mövzunu modul şəkildə öyrənmək üçün ardıcıl aparılan bir neçə dərs), frontal, kollektiv, qrup və fərdi təlim fəaliyyətinin müxtəlif kombinasiyalarından istifadə edilir. Təlim prosesinin gedişində bilik və bacarıqların, fəaliyyət üsullarının mənimsənilmə səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün qiymətləndirmənin üç növü tətbiq olunur: 1) Diaqnostik (ilkin), 2) Formativ (cari və ya aralıq), 3) Summativ (yekun).

Tədris materialı əsasən dərs prosesində mənimsənilir və tədris vahidinin ümumi sinif tərəfindən mənimsəmə səviyyəsinin yoxlanılmasında əsasən yazılı test üsullarından istifadə edilir. Yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqində isə daha çox evristik müsahibə, müzakirə, diskussiya, problemlə-dialoji şərh etmə və tədqiqatçılıq metodlarından istifadəyə üstünlük verilir. Qeyd edim ki, məktəbdə tələb edilən təlim şəraiti olmadıqda (sinifdə şagirdlərin sayı 20-dən çox olduqda, tədris materialını müstəqil və ya yarım-müstəqil öyrənmək üçün kifayət qədər resurslar olmadıqda) və tədris materialını şagirdlərin müstəqil qavraması çətin olduqda ənənəvi təlim metodlarından (izahlı-illüstrativ, reproduktiv və s.) da istifadə etmək məqbul sayılır [7].

Təlim strategiyaları nəinki kimya fənninin məzmununun daha səmərəli şəkildə öyrənilməsində, həmçinin digər fənlərlə qarşılıqlı əlaqəsinin tamlığının təmin edilməsində əsas vasitədir. Təlim strategiyasının düzgün seçilməsində müəllim əsas aparıcı qüvvədir. Təlim prosesinə uyğun strategiyanın seçilməsi şagirdlərin fəaliyyətinin düzgün yönləndirilməsində, eləcə də mövzunun tam mənimsənilməsində əsas rol oynayır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim. Bakı: Unicef, 2007, 150 s.
2. Əliyev R. Kimya tədrisi üsulunun bəzi məsələləri. Bakı: Poliqraf Nəşriyyatı, 1987, 162 s.
3. İsgəndərov İ. Azərbaycanın Ümum-təhsil sahəsində islahatları. Kurikulum jurnalı №3. Bakı: Elm Nəşriyyatı, 2010, 128 s.
4. Həsəni B. Təhsilin inkişafı strategiyası və müasir dərslərin təşkili problemləri. Azərbaycan məktəbi № 4, Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı, 2014, 158 s.
5. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). Bakı: Aspoliqraf Nəşriyyatı, 2013, 168 s.
6. Məmmədova A. Kimya fənni kurikulumu tətbiq edərəkən. Kimya məktəbdə №3. Bakı: Elm Nəşriyyatı, 2008, 172 s.
7. Əliyev A. Yeni pedaqoji texnologiyalar və kimyanın tədrisində onlardan istifadənin metodikası. Bakı: Mütərcim Nəşriyyatı, 2009, 240 s.

Т.И. Сулейманова, В.Р. Исгендерова, Г.А.Амрахова

Применение стратегий обучения на уроках химии

РЕЗЮМЕ

В представленной статье преподавание тем урока представлено стратегией в соответствии с требованиями новой учебной программы по химии, которая будет применяться в ближайшем будущем. Темы курса основаны на действующей программе обучения химии и учебниках. При изучении учебных материалов используются более активные и интерактивные методы обучения, а уровень усвоения изучаемых единиц окончательно определяется письменными тестами.

Ключевые слова: стратегия, познавательная деятельность, рефлексия, интеграция, обучение, практические навыки.

T.I. Suleymanova, V.R. Isgandarova, G.A. Amrahova

Application of learning strategies in chemistry lessons

SUMMARY

In this article, the teaching of the topics is provided with a strategy that meets the requirements of the new chemistry curriculum, which will be applied in the near future. The course topics are based on the current chemistry curriculum and textbooks. More active and interactive teaching methods are used in the study of teaching materials, and the level of mastery of the studied units is finally determined by written tests.

Key words: strategy, cognitive activity, reflection, integration, training, practical skills.